

Critical Thinking as One of the Dimensions of Mental Health in Elementary Textbooks: a Quantitative and Qualitative Content Analysis

Payam Marabi¹, Nadereh Memaryan², Jafar Bolhari³, Shahrbanoo Ghahari^{4,5*}, Zahra khorrami¹

1. Master of Mental Health, Department of Mental Health, School of Behavioral Sciences and Mental Health, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.
2. Assistant professor of Community Medicine, Spiritual Health Research Center, Iran University of Medical Sciences, Mental Health Department, School of Behavioral Sciences and Mental Health, Tehran, Iran.
3. Psychiatrist, Professor, Department of Community Psychiatry, School of Behavioral Sciences and Mental Health (Tehran Institute of Psychiatry), Spiritual Health Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.
4. PhD, Assistant professor of clinical psychology, Department of Mental Health, School of Behavioral Sciences and Mental Health (Tehran institute of psychiatry). Iran University of Medical Sciences (IUMS). Tehran, Iran.
5. Psychiatry and Behavioral Sciences Research Center, Addiction Institute, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran.

***Corresponding Author:** Shahrbanoo Ghahari, Department of Mental Health, School of Behavioral Sciences and Mental Health, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Email: ghahhari.sh@iums.ac.ir

Received: 3 February 2019

Accepted: 22 May 2019

Published: 5 September 2020

How to cite this article:

Marabi P, Memaryan N, Bolhari J, Ghahari Sh, khorrami Z. Critical Critical Thinking as One of the Dimensions of Mental Health in Elementary Textbooks: a Quantitative and Qualitative Content Analysis. *Salamat Ijtimai (Community Health)*. 2020; 4(4): 375-84. DOI: <http://doi.org/10.22037/ch.v4i4.24193>.

Abstract

Background and Objective: Critical thinking has always been at the forefront of the global education system as purposeful thinking. This study aimed to investigate critical thinking as one of the mental health dimensions in elementary textbooks in the form of a quantitative and qualitative content analysis.

Materials and Methods: This study was a descriptive research and the methods of library and content analysis were used. The study sample included all primary school textbooks in the academic year 2017-2018. The main source of determination of the components of mental health was the comprehensive curriculum of health education in schools from preschool to the end of high school, which was revised according to the opinion of eight experts in the field of mental health. Data collection method, identification, analysis and counting the components of each of the analysis unit text, image and activity were based on the list of analysis content. For quantitative analysis of the data, descriptive statistics, frequency calculation was used.

Results: Among the components of critical thinking, the ability to analyze information and experiences, and unbiased judgments, had the highest and lowest frequencies, respectively. The highest frequency of critical thinking components was found in the sixth grade textbooks and the least frequency was in the third grade. Based on the form of presentation, the highest frequency of critical thinking material was in form of exercises and the least was among materials in the form of image. In addition, the most attention has been drawn to the knowledge-based materials while skill-based materials had received no attention.

Conclusion: It can be concluded that little attention has been paid to critical thinking in primary school textbooks, and the main focus of the presentation is in the knowledge axis while the skill axis has received improper attention.

Keywords: Thinking; Critical; Elementary; Textbooks; Content analysis.

Conflict of Interest: None of the authors has any conflict of interest to disclose.

Ethical publication statement: We confirm that we have read the Journal's position on issues involved in ethical publication and affirm that this report is consistent with those guidelines.

Ethical code: IR.IUMS.REC.1396.31793.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

تفکر نقاد به عنوان یکی از ابعاد سلامت روان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

پیام مارابی^۱، نادره معماریان^۲، جعفر بوالهیری^۳، شهربانو قهاری^۴، زهرا خرمی^۱

۱. کارشناس ارشد، گروه بهداشت روان، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، تهران، ایران.
۲. استادیار پزشکی اجتماعی، مرکز تحقیقات سلامت معنوی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، گروه آموزشی سلامت روان، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان (انستیتو روانپزشکی تهران)، تهران، ایران.
۳. روانپزشک، استادگروه جامعه نگر، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان (انستیتو روانپزشکی تهران)، مرکز تحقیقات سلامت معنوی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، تهران، ایران.
۴. استادیار گروه بهداشت روان، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، قطب روان پزشکی و روان شناسی بالینی کشور، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
۵. مرکز تحقیقات روان پزشکی و علوم رفتاری، پژوهشکده اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.

* نویسنده مسئول: شهربانو قهاری، گروه سلامت روان، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان (انستیتو روانپزشکی تهران)، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

Email: ghahhari.sh@iums.ac.ir

تاریخ دریافت: بهمن ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: اردیبهشت ۱۳۹۸

چکیده

زمینه و هدف: تفکر نقاد به عنوان یک تفکر هدفمند همواره مورد توجه نظام آموزش و پرورش در سطح جهانی بوده است، هدف از انجام تحقیق پیش رو تعیین جایگاه تفکر نقاد به عنوان یکی از ابعاد سلامت روان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در قالب تحلیل محتوای کمی و کیفی می‌باشد.

روش و مواد: این پژوهش توصیفی و با روش تحلیل محتوا انجام شد و جامعه آماری آن کلیه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بود. نمونه شامل تمام جامعه آماری بوده، منبع اصلی تعیین مؤلفه‌های سلامت روان، کوریکولوم جامع آموزش سلامت در مدارس از مقطع پیش دبستانی تا پایان پیش دانشگاهی بود که با توجه به نظر هشت متخصص در حوزه سلامت روان مورد اصلاح قرار گرفت. روش گردآوری داده‌ها شناسایی، تحلیل و شمارش مقوله‌های هر کدام از واحدهای تحلیل متن، تصویر، فعالیت بر اساس سیاهه‌های تحلیل محتوا بود و به منظور تحلیل کمی داده‌های از روش آمار توصیفی یعنی محاسبه فراوانی استفاده شد.

یافته‌ها: از بین مؤلفه‌های تفکر نقاد، توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب و قضاوت بی طرفانه به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی را داشتند. بیشترین فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد در کتب درسی پایه ششم و کمترین فراوانی در کتاب‌های پایه سوم بود. بیشترین فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد بر اساس قالب ارائه، مربوط به فعالیت و کمترین فراوانی مربوط به تصویر بود. همچنین بر اساس محور بیشترین توجه به محور دانش و این درحالی است که محور مهارت فاقد هر گونه فراوانی بود.

نتیجه‌گیری: مطالعه نشان داد که میزان توجه به تفکر نقاد در کتاب‌های دوره ابتدایی کم بود. همچنین محور ارائه عمدتاً دانش و قالب آن فعالیت بوده است و از محور مهارت چشم پوشی شده است.

واژگان کلیدی: تفکر، انتقادی، کتاب‌های درسی، دوره ابتدایی، تحلیل محتوا.

مقدمه

مدرسه به عنوان نقطه آغازین برای آموزش و یادگیری مهارت ها در کودکان ارزش قابل توجهی دارد (۱). یکی از دروندادهایی که در این دوره و سایر دوره‌های آموزشی، همزمان در اختیار فراگیر و معلم قرار می‌گیرد و معیاری برای سنجش یادگیری فراگیران محسوب می‌شود کتاب‌های درسی است، کتاب‌های درسی سبب یادگیری بهتر و عمیق‌تر دانش آموز می‌شوند (۲). کتاب‌های درسی مدرسه یکی از ابزارهای مدل سازی نگرش فعال و رفتارهای اجتماعی دانش آموزان در مدارس ابتدایی، روش دیدن جهان و تصویر خودشان است. محتوا و اهداف موجود در کتاب ها و فرایندهای آموزشی مدرسه تأثیر قابل توجهی در شکل دادن به جهان بینی و هویت دانش آموز دارند (۳). چگونگی سازماندهی محتوا در کتاب های درسی، نقشی کلیدی در کارایی برنامه درسی اجرا شده ایفا می‌کند (۴). به علاوه، مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در کتاب های درسی گنجانده شوند (۵). در برنامه درسی مدارس سراسر دنیا، کتاب‌های درسی از اهمیت بالایی برخوردارند (۶) و نه تنها ابزاری هستند که از طریق آن واقعیت اجتماعی به دانش آموزان منعکس می‌شود، بلکه می‌توانند کلیشه‌های موجود را زیر سؤال ببرند و آن‌ها را تضعیف یا متحول کنند (۷). توجه به کتاب های درسی و رعایت اصول علمی در تدوین آنها و توجه به نیازهای آموزشی در تألیف کتاب های درسی و هماهنگ ساختن آن با نیازهای فراگیران از چنان حساسیتی برخوردار است که وقت بسیاری از کارشناسان و برنامه ریزان را به خود مشغول داشته است (۸). Brown بیان کرد که برنامه درسی تمام تجربیات مدرسه‌ای دانش آموز است که مرتبط با بهبود مهارت ها در تفکر انتقادی و خلاقانه، حل مساله، کار گروهی با دیگران، ارتباط بهتر، نوشتن تأثیرگذارتر، خواندن موشکافانه‌تر و انجام تحقیق برای رفع مشکلات می‌باشد (۹). به طور خلاصه برنامه درسی منجر به تعامل طرح ریزی شده بین دانش آموزان، محتوای آموزشی، مواد آموزشی، منابع آموزشی و فرایندهایی برای ارزیابی میزان دستیابی به هدف‌های آموزشی می‌شود. تفکر نقاد، فرآیندی است که به افراد کمک می‌کند که شیوه بررسی دقیق آنچه را که به آن معتقدند دریابند و با دلایل عقلانی موضوعات مختلف را مورد بررسی انتقادی قرار دهند (۱۰). از نظر Halpern تفکر انتقادی استفاده از مهارت‌های شناختی است که احتمال نتایج مطلوب را افزایش می‌دهد و از آن برای توصیف تفکری که هدفمند، دلیل مند و مبتنی بر هدایت است استفاده می‌شود. این نوع تفکر بر تصمیم گیری برای انجام دادن چیزی یا باور آن متمرکز است (۱۲).

از آنجائی که توجه به سلامتی، مهم‌ترین سرمایه زندگی هر انسان است، فعالیت‌های مرتبط با آن بخش مهمی از زندگی هر فرد را تشکیل می‌دهد و باید از طریق آموزش و نوسازی آموزشی، در طراحی و تدوین برنامه درسی توجه ویژه‌ای به اهمیت فعالیت‌های مرتبط با سلامت در مدارس و برنامه ریزی برای سلامت نسل آینده کشور تلاش نمود و بصورت قسمتی از زندگی روزانه در آورد (۱۳)، لذا این مطالعه با هدف تعیین جایگاه تفکر نقاد بعنوان یکی از ابعاد سلامت روان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی انجام شد.

روش و مواد

پژوهش حاضر پژوهشی توصیفی و از جمله پژوهش های کتابخانه‌ای به شمار می‌آید. روش پژوهش نیز از نوع تحلیل محتوا بود. ابتدا ابعاد و مؤلفه های اصلی سلامت روان تعیین و سپس کل مطالب کتاب های درسی دوره ابتدایی از نظر وجود یا عدم وجود ابعاد و مؤلفه های مذکور مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش، کلیه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بود که از سوی وزارت آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ منتشر شد. این کتاب‌ها ۴۱ جلد و شامل: علوم تجربی، ریاضی، فارسی، آموزش قرآن، هدیه‌های آسمانی، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن آوری است و نمونه حاضر در پژوهش منطبق بر جامعه آماری و شامل تمام جملات، فعالیت ها، تصاویر کتاب‌های درسی دوره ابتدایی می‌باشد. منبع اصلی تعیین مؤلفه‌های سلامت روان "کوریکولوم جامع آموزش سلامت در مدارس از مقطع پیش دبستانی تا پایان پیش دانشگاهی" بود (۱۴) که با توجه به نظر هشت متخصص در حوزه سلامت روان که همگی از اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران می‌باشند مورد اصلاح قرار گرفت. بر اساس این مؤلفه‌ها، سیاهه‌های تحلیل

محتوا در سه محور دانش، نگرش و مهارت مربوط به تفکر نقاد به عنوان یکی از ابعاد سلامت روان تهیه شد. پس از تأیید سیاهه‌های طراحی شده، از آنها به عنوان ابزار پژوهش استفاده شد. بعد از تعیین مؤلفه‌های اصلی سلامت روان، کل مطالب کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از نظر وجود یا فقدان ابعاد و مؤلفه‌های مذکور مورد بررسی قرار گرفت. در بخش کیفی با رویکرد تحلیل محتوای کیفی به شناسایی و تطبیق موارد سیاهه با واحدهای آنالیز که همان جمله به جمله کتب درسی بودند، اقدام شد. موارد مرتبط در هر بخش از صفحات کتب اعم از متن، تصویر و فعالیت مورد ارزیابی و تطبیق با سیاهه قرار می‌گرفت که وجود یا اشاره به مؤلفه‌ها و یا محورهای سلامت روان صورت پذیرفته یا خیر. سپس هر مؤلفه با ذکر کتاب مربوطه و صفحه درلیست اکسل وارد گردید. در این پژوهش روش گردآوری داده‌ها، شناسایی، تحلیل و شمارش مقوله‌های هر کدام از واحدهای تحلیل شامل متن، تصویر، فعالیت، بر اساس سیاهه‌های تحلیل محتوا بود و به منظور تحلیل کمی داده‌های حاصل از سیاهه‌های تحلیل محتوا از روش‌های آمار توصیفی یعنی محاسبه فراوانی استفاده شد.

مؤلفه‌های سیاهه تحلیل محتوا: کوریکولوم جامع آموزش سلامت در مدارس از مقطع پیش دبستانی تا پایان پیش دانشگاهی (۱۴) ابعاد و مؤلفه‌های تفکر انتقادی بیان نموده است. از آن جایی که کتب انطباق بالایی با کوریکولوم دارد این منبع به عنوان منبع اصلی جهت تحلیل محتوای مؤلفه‌های سلامت روان انتخاب شد. اما جهت رسیدن به ابعاد و مؤلفه‌های دقیق‌تر این اطلاعات در اختیار هشت متخصص در حوزه سلامت روان که همگی از اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران می‌باشند قرار گرفت. متخصصین مناسب بودن هر یک از ابعاد و مؤلفه‌ها را بررسی نموده و در صورت لزوم ابعاد و مؤلفه‌های سلامت روان مورد غفلت در کوریکولوم را پیشنهاد دادند. برای تعیین روایی ابعاد و مؤلفه‌ها از روش روایی محتوایی استفاده شد. به این منظور، ابعاد و مؤلفه‌های سلامت روان در اختیار هشت متخصص در حوزه سلامت روان که دارای مدرک دکترای روانشناسی بالینی و روانپزشکی بوده و حداقل سابقه پنج سال کار تجربی در این حوزه را داشتند، قرار داده شد. ابعاد و مؤلفه‌های سلامت روان و شاخص‌هایی که ۸۰٪ توافق را کسب نموده بودند در فرم نهایی مورد استفاده قرار گرفتند.

یافته‌ها

در جدول شماره ۱ به فراوانی مؤلفه‌های تفکر انتقادی که شامل توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب، توجه به دور نما، قضاوت بی طرفانه و شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات در پایه‌های مقطع ابتدایی اشاره شده است که بر اساس جملاتی که در قالب متن، تصویر و فعالیت و در هر یک از محورهای دانش، نگرش و مهارت اشاره شده است.

جدول شماره ۱- فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد به عنوان یکی از ابعاد سلامت روان مندرج در پایه‌های مقطع ابتدایی

مؤلفه‌های تفکر نقاد	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	جمع
توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب	۱۲۵	۱۲	۷	۳۳	۳۳	۱۱۹	۳۲۹
توجه به دورنما	۱۹	۲	۲	۲	۲	۱۳	۴۰
قضاوت بی طرفانه	۲	۱۲	۲	۲	۰	۱۰	۲۸
شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات	۱۴	۱۱	۱	۰	۲	۳۰	۵۸

همان طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌گردد در مجموع بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب (۳۲۹) مورد و نیز کمترین فراوانی مربوط به قضاوت بی طرفانه (۲۸) مورد می‌باشد و نیز از میان پایه‌های اول تا ششم بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب در پایه اول (۱۲۵) مورد و همچنین کمترین فراوانی مربوط به قضاوت بی طرفانه صفر مورد در پایه پنجم و شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات صفر مورد در پایه چهارم می‌باشد.

در جدول شماره ۲ به فراوانی جملاتی که در ارتباط با مهارت تفکر نقاد در کتب درسی هر یک از پایه‌های مقطع ابتدایی بوده اشاره شده است. مطابق جدول ۲ بیشترین فراوانی تفکر نقاد مربوط به پایه ششم (۱۷۲) مورد و کمترین فراوانی مربوط به پایه سوم (۱۲) مورد می‌باشد.

جدول شماره ۲- فراوانی بعد تفکر نقاد مندرج در کتاب‌های پایه‌های مقطع ابتدایی

اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	جمع
۱۶۰	۳۷	۱۲	۳۷	۳۷	۱۷۲	۴۵۵

فراوانی جملات بر اساس اینکه در قالب متن، تصویر یا فعالیت باشد در جدول شماره ۳ ذکر گردیده است. از میان مؤلفه‌های تفکر نقاد بیشترین فراوانی براساس قالب ارائه مربوط به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب در قالب فعالیت (۱۷۵) مورد و کمترین فراوانی مربوط به مؤلفه قضاوت بی طرفانه در قالب تصویر (۶) مورد می‌باشد و نیز بیشترین فراوانی قالب در کل کتب ابتدایی مربوط به فعالیت (۲۲۰) مورد و کمترین فراوانی مربوط به تصویر (۸۹) مورد می‌باشد.

جدول شماره ۳- فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد در کتب دوره ابتدایی بر اساس قالب ارائه

قالب			مؤلفه‌های تفکر نقاد
فعالیت	تصویر	متن	
۱۷۵	۵۵	۹۹	توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب
۱۴	۱۲	۱۴	توجه به دورنما
۹	۶	۱۳	قضاوت بی طرفانه
۲۲	۱۶	۲۰	شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات
۲۲۰	۸۹	۱۴۶	جمع

فراوانی جملات مرتبط با مؤلفه‌های مهارت تفکر نقاد بر اساس سه محور دانش، نگرش و مهارت در جدول شماره ۴ ذکر گردیده شد. که از میان مؤلفه‌های تفکر نقاد بیشترین فراوانی با (۱۶۹) مورد مربوط به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب در محور دانش می‌باشد. همچنین در محور نگرش نیز بیشترین فراوانی با (۱۶۰) مورد مربوط به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب می‌باشد. در مجموع هم بیشترین فراوانی مربوط به محور دانش با فراوانی (۲۴۲) مورد می‌باشد و این در حالی است که محور مهارت فاقد هر گونه فراوانی است.

جدول شماره ۴- فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد در کتب دوره ابتدایی بر اساس محور

محور			مؤلفه‌های تفکر نقاد
مهارت	نگرش	دانش	
۰	۱۶۰	۱۶۹	توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب
۰	۲۱	۱۹	توجه به دورنما
۰	۱۶	۱۲	قضاوت بی طرفانه
۰	۱۶	۴۲	شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات
۰	۲۱۳	۲۴۲	جمع

بحث

از بین مؤلفه‌های تفکر نقاد، توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب با ۳۲۹ مورد و قضاوت بی طرفانه با ۲۸ مورد به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی را داشتند. بیشترین فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد در کتاب‌های درسی پایه ششم با ۱۷۲ مورد و کمترین فراوانی در کتاب‌های پایه سوم با ۱۲ مورد بود. فراوانی مؤلفه‌های تفکر نقاد در کتب دوره ابتدایی بر اساس قالب ارائه، بیشترین تعداد متعلق به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب در قالب فعالیت با ۱۷۵ مورد و کمترین تعداد مربوط به مؤلفه قضاوت بی طرفانه در قالب تصویر با ۶ مورد به دست آمد. بیشترین فراوانی قالب در کل کتب ابتدایی مربوط به

جدول شماره ۵- نمونه های از بُعد تفکر نقاد مؤلفه های سلامت روان کتب دوره ابتدایی

مؤلفه	محور	پایه	کتاب	قالب	نمونه
توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب	دانش	ششم	تفکر و پژوهش	متن	پیدا کردن تفاوت ها و شباهت ها و رابطه ها یکی از کارهایی است که ذهن شما هنگام تفکر در مورد موضوعات مختلف انجام می دهد.
		سوم	علوم تجربی	فعالیت	ص ۱۲
		پنجم	علوم تجربی	فعالیت	ص ۵
نگرش		ششم	تفکر و پژوهش	فعالیت	ص ۸ و ۷
		ششم	مطالعات اجتماعی	فعالیت	ص ۲۴
		ششم	کار و فناوری	فعالیت	ص ۷۴
توجه به دورنما	دانش	چهارم	ریاضی	فعالیت	سوالات ابتدایی ص ۵۴
		ششم	تفکر و پژوهش	متن	اندیشه و عمل ما بر چه افراد یا موجوداتی اثر می گذارد
		دوم	فارسی	متن	کسی که در تابستان آواز می خواند و به فکر فردایش نیست، حالا باید از سرما بلرزد.
نگرش		اول	علوم تجربی	تصویر	ص ۱۱
		ششم	آموزش قرآن	تصویر	ص ۸۴
		اول	علوم تجربی	متن	در هر وعده چه غذایی بخوریم تا سالم و قوی شویم.
قضاوت بی طرفانه	دانش	ششم	تفکر و پژوهش	متن	ارائه ی گزارش باید بر اساس مشاهدات باشد نه حدس و گمان و نظر شخصی
		چهارم	فارسی	متن	من فقط خوب نگاه کردم و به آنچه دیدم کمی اندیشیدم.
		ششم	تفکر و پژوهش	فعالیت	ص ۳۹
نگرش		چهارم	ریاضی	فعالیت	قسمت قضاوت کن ص ۵۵
		ششم	علوم تجربی	متن	فرزندانمان را به مشاهده دقیق و یادداشت برداری از رویدادهای روزمره تشویق کنیم.
		دوم	علوم تجربی	تصویر	ص ۱۲
شناخت منابع معتبر برای گردآوری اطلاعات	دانش	ششم	مطالعات تجربی	فعالیت	فعالیت ۲- ص ۲۲
		پنجم	ریاضی	متن	برای جمع آوری داده ها روش های مختلفی وجود دارد مثلا مشاهده کردن، پرسیدن، استفاده از پرسشنامه، مراجعه به کتاب ها و کتاب ها و اندازه گیری
		سوم	فارسی	فعالیت	قسمت صندلی صمیمیت ص ۱۲۳
نگرش		اول	علوم اجتماعی	تصویر	ص ۲۳
		دوم	علوم اجتماعی	متن	با بردن دانش آموزان به کتابخانه و یا استفاده از رایانه چگونگی جمع آوری اطلاعات را به آن ها آموزش دهید.
		اول	علوم اجتماعی	فعالیت	قسمت علم و زندگی ص ۱۶

فعالیت با فراوانی ۲۲۰ مورد و کمترین فراوانی مربوط به تصویر ۸۹ مورد مشاهده شد. همچنین بر اساس محور بیشترین توجه به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب در محور دانش با ۱۶۹ مورد بود، در محور نگرش نیز بیشترین توجه به مؤلفه توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب با ۱۶۰ مورد مشاهده شد، این درحالی است که محور مهارت فاقد هر گونه فراوانی بود.

ایجاد تفکر انتقادی که جزء جدایی ناپذیر هر نظام آموزشی است، را می توان از اهداف اساسی تعلیم و تربیت دانست. بنابراین مدارس باید به جای انتقال معلومات و ایجاد محیط های خشک انضباطی که فقط باز تولید دانش را می طلبد، شرایطی را فراهم کنند که سبب رشد تفکر انتقادی دانش آموز شود چرا که با افزایش تفکر انتقادی می توان زمینه رشد جامعه انسانی را فراهم آورد.

مطالعه نشان داد که از بین مؤلفه های تفکر نقاد، به توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب بیشتر توجه شده است. با توجه به اینکه تصمیم گیری ما در زندگی بر پایه مفروضات ماست توانایی تحلیل اطلاعات و تجارب امکان ارزیابی صحیح این مفروضات را برای ما فراهم کرده تا از صحت یا سقم مفروضات آگاهی پیدا کنیم در واقع این اولین مرحله تفکر انتقادی است. و به قضاوت بی طرفانه با ۲۸ مورد کمتر توجه شده است. و از آنجایی که یکی از اجزای تفکر نقاد قضاوت بی طرفانه است به این مقوله توجه لازم نشده است که با مطالعه مرعشی و همکاران (۱۵) که به تحلیل کتاب های بخوانیم و بنویسیم و هدیه آسمانی پرداختند همسویی دارد و در این کتب نیز به مقوله قضاوت توجه چندانی نشده بود. قضاوت، باید در مرحله آخر تفکر انتقادی و برای ارزیابی استدلال ها مورد استفاده قرار گیرد. بیشترین فراوانی مؤلفه های تفکر نقاد در کتاب های درسی پایه ششم با ۱۷۲ مورد و کمترین فراوانی در کتاب های پایه سوم با ۱۲ مورد بود. که با نتایج پژوهش خنکدار طاسی و همکاران (۱۶) که با هدف بررسی دو مؤلفه تفکر انتقادی و میل درونی بر اساس میزان اهتمام به مهارت های فلسفی در کتاب درسی علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی انجام گرفت نشان داد که کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی بر مؤلفه های مهارت های تفکر فلسفی و همچنین مهارت انتقادی که خود شامل سه خرده مهارت ارزیابی و نقد، استدلال و استنباط است، در حد زیاد تأکید داشته است، مغایرت داشت زیرا در پژوهش خنکدار طاسی فقط پایه پنجم به تنهایی بررسی شده اما در پژوهش حاضر تمام کتب درسی مقطع ابتدایی مورد ارزیابی قرار گرفته است و بررسی جامع تری صورت پذیرفته است و به طور کلی توجه به مؤلفه های تفکر انتقادی در پایه ششم نسبت به بقیه پایه های مقطع ابتدایی بیشتر بوده است. که بر اساس نظریه مراحل رشد شناختی پیاژه آموزش باید بر نیازهای فردی دانش آموزان و سطح درک و فهم آنان منطبق باشد، یعنی نوع تکالیف یادگیری باید بر توانایی های کودکان مختلف مبتنی باشد. پس برنامه های درسی را باید بر اساس مراحل رشد ذهنی کودکان پی ریزی کرد و در تنظیم آنها کلیه ویژگی های مراحل مختلف رشد ذهنی کودکان را منظور نمود. همچنین هنگام آموزش به کودکان سنین مختلف باید تفاوت توانایی آنها را در نظر گرفت. کودکان بیشتر به فرصت های یادگیری از طریق تجربه مستقیم نیاز دارند تا آموزش رسمی پس بهتر است نظام آموزشی تا حد امکان از آموزش رسمی بکاهد و تا آنجا که ممکن است به فراهم آوردن فرصت های یادگیری و تدارک دیدن مواد آموزشی اقدام کند.

در کتب دوره ابتدایی بیشتر به فعالیت و کمتر به تصویر توجه شده بود که با نتایج پژوهش مومنی مهمویی و همکاران که با عنوان تأثیر الگوی کاوشگری بر تفکر انتقادی و نگرش دانش آموزان نسبت به کتاب درسی علوم تجربی در دوران ابتدایی انجام شد که بیانگر این مطلب بود که استفاده از الگوی کاوشگری باعث افزایش تفکر انتقادی دانش آموزان و نگرش مثبت آنها نسبت به کتاب درسی علوم تجربی شده است (۱۷) همسو بوده و همچنین با مطالعه بر اساس محور بیشترین توجه به مؤلفه تفکر نقاد در محور دانش با ۲۴۲ مورد بود و این درحالی است که محور مهارت فاقد هر گونه فراوانی بود. که با پژوهشی که توسط کریمیان و همکاران با عنوان میزان توجه به مهارت های تفکر انتقادی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان انجام شد (۱۸) همسو بود و بیانگر این مطلب بود که بیشتر به محور توضیح توجه شده است و در متون دروس کمتر به فهمیدن و بیشتر به حفظ کردن مطالب توجه می شود که این امر باعث می شود با گذر زمان مطالب فراموش شود. تفکر انتقادی مانند سایر مهارت هاست و کودک می تواند با کسب دانش و تغییر نگرش این مهارت را کسب کند، پس بایستی به هر سه محور دانش، نگرش و مهارت توجه کافی شود.

با توجه به مطالب ذکر شده توجه به مؤلفه های تفکر انتقادی در کتب درسی دوره ابتدایی کم بوده که این نتایج همسو با مطالعه رجبی باغدار و همکاران با عنوان جایگاه پرورش خلاقیت در برنامه درسی قصد شده آموزش و پرورش دوره ابتدایی جمهوری اسلامی ایران همسو بوده است که دلالت بر توجه اندک نظام آموزش و پرورش رسمی بر موضوع پرورش خلاقیت

نسبت به کشورهای پیشرفته در زمینه آموزش و پرورش دارد (۱۹) و همچنین با مطالعه بیرجندی و همکاران که به بررسی جایگاه تفکر نقادانه در نظام آموزشی ایران پرداختند (۲۰) همسو بوده و نتایج نشان داد که بیشتر شرکت کنندگان در مطالعه مذکور با مفهوم تفکر نقادانه و نقش آن در نظام آموزش و پرورش بیگانه بودند با توجه به اهمیت دوره کودکی از نظر آموزش پذیری و تاکید نظریه پردازان شناختی و روانی اجتماعی بر این دوران اهمیت توجه و دقت در ارایه مطالب آموزشی در جهت ارتقا تفکر انتقادی در دانش آموزان دوچندان می شود. ژان پیاژه که در زمینه رشد ذهنی در کودکان مطالعات زیادی انجام داده است و مطالعات او تأثیرات عمیقی بر حوزه های روان شناسی و تعلیم و تربیت داشته تربیت را این گونه تعریف می کند: پرورش دادن افراد خلاق حتی اگر تعداد آنها زیاد نباشد، حتی اگر آفرینش های یکی نسبت به دیگری محدود باشد، باید مخترع و نوآور پرورش داد نه دنباله رو و تبعیت جو که می توان از طریق ایجاد تغییرات در محتوای کتب درسی و توجه بیشتر به ترویج تفکر انتقادی دانش آموزان کمک کرده و علاوه بر محتوای کتب درسی روش تدریس مطالب و نحوه ارزیابی دانش آموزان نیز بایستی هم راستا با محتوای کتب درسی تغییر کند.

آموزش سلامت روانی و مشخصاً تفکر نقاد توسط نظام آموزش و پرورش از اهمیت زیادی برخوردار است و از آنجائی که تفکر نقاد به آسانی و بدون برنامه ریزی قابل پرورش نیست، بنابراین پرداختن به امر تفکر نقاد از طریق برنامه ریزی درسی بسیار ضروری است. چرا که این نوع تفکر یکی از اصلی ترین مهارت های شناختی مورد نیاز در جامعه امروزی بوده که کمبود آن می تواند انسان ها را از مشارکت مؤثر در جوامع باز دارد. فردی که توانایی تفکر انتقادی را از همان کودکی آموزش نبیند، نمی تواند راه حل های متعدد برای مسائل را ارزیابی و بهترین شیوه را انتخاب کند و در نتیجه با شکست های متعدد روبه رو خواهد شد. در واقع با آموزش مهارت تفکر انتقادی می توان از آسیب های روانی، اجتماعی مانند اعتیاد، بزهکاری و... نیز پیشگیری کرد. به همین دلیل آموزش این مهارت یک نیاز ضروری تلقی می شود. لذا شایسته است که مدارس در پرورش این نوع تفکر با حساسیت بیشتری تلاش کنند.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر پیشنهاد می شود که مؤلفین کتب درسی در محتوای کتب بازنگری کرده و به مؤلفه های تفکر نقاد توجه بیشتر ابراز دارند و به جهت ایجاد انگیزه در دانش آموزان علاوه بر توجه صرف به دانش و انتقال اطلاعات بایستی به مهارت و تغییر نگرش دانش آموزان نیز توجه شود که می توان از طریق افزایش فعالیت های عملی در کتب درسی انتقال این مفاهیم را برای دانش آموزان ملموس و جذاب کرد.

نتیجه گیری

مطالعه نشان داد که میزان توجه به تفکر نقاد در کتب پایه های مختلف دوره ابتدایی یکسان نبوده و از فراوانی کافی برخوردار نیست. همچنین محور ارائه عمدتاً دانش و قالب آن فعالیت بوده است و از محور مهارت چشم پوشی شده است.

مشکلات و محدودیت ها

در این پژوهش به بررسی تفکر نقاد در کتب درسی دوره ابتدایی پرداخته شد و پیشنهاد می شود در پژوهش های آتی به بررسی مهارت تفکر نقاد در دانش آموزان توجه گردد و بر آن اساس برنامه ریزی صحیحی در جهت ارتقاء مهارت تفکر نقاد صورت گیرد. این پژوهش فقط محتوای کتب مقطع ابتدایی را مورد بررسی قرار داده و سایر مقاطع تحصیلی مشمول این تحقیق نمی شوند، لذا بهتر است در تحقیقات آتی و مشابه به محتوای کتب سایر مقاطع نیز توجه شود.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان نامه مقطع ارشد بهداشت روان مصوب شده دانشگاه علوم پزشکی ایران با کد اخلاق IR.IUMS.REC.1396.31793 می باشد. نویسندگان از تمام عزیزانی که ما را در انجام این پژوهش یاری نمودند تشکر و قدردانی می نمایند.

تعارض در منافع

نویسندگان اظهار می دارند هیچ گونه تعارض منافی در مورد این مقاله وجود ندارد.

REFERENCES

1. Tabatabaei Z, Mousavi M. The Impact of Teaching Philosophy for Children on Questioning and Critical Thinking of Iranian Elementary School Girls. *Thinking and Children*. 2012;2(3):73-90
2. NOURIAN M. The use of emphasis in designing text book illustrations for 2nd and 5th graders. 2008. (Full Text in Persian)
3. Mach E. Students' identity formation process in light of an analysis of selected educational contents of contemporary Polish primary school textbooks of 1-3 levels. 2018.
4. Marsh, Colin J. *Key Concepts for Understanding Curriculum Teachers' Library*, 4th Ed, London: Taylor & Francis Routledge. 2009.
5. Dogbey JK. Concepts of variable in middle-grades mathematics textbooks during four eras of mathematics education in the United States. 2010.
6. Kazemian R, Ghasemi H, Movahhed T, Kazemian A. Health education in primary school textbooks in Iran in school year 2010–2011. *Journal of Dentistry (Tehran, Iran)*. 2014;11(5):536.
7. Law KWK, Chan AH. Gender role stereotyping in Hong Kong's primary school Chinese language subject textbooks. *Asian journal of women's studies*. 2004;10(1):49-69.
8. Yousefi ghasabesraie, Khazy Kamian, Content analysis of high school based on Gardner's theory of Multiple intelligences, *Journal of Curriculum Planning*; 2012, 32, 16-27.
9. Brown DF. It's the curriculum, stupid: There's something wrong with it. *Phi Delta Kappan*. 2006;87(10):777-83.
10. Dad Mohammadi M. Reading more than Marjane Satrapi's *Persepolis*. 2016.
11. Halpern DF. The nature and nurture of critical thinking. *Critical thinking in psychology*. 2007:1-14.
12. Habibpour Sedani S, Faeedfar Z, Abdeli Sultan Ahmadi J. A Study on The Learning Styles of The Students of Urmia University of Medical Sciences Based on " VARK " Developing Critical Thinking, Liveliness and Achievement Motivation. *The Journal of Urmia Nursing and Midwifery Faculty*. 2016;13(12):1089-96. (Full Text in Persian)
13. Azimi, M., Adib, M., H, Health Education and Health Promotion Curriculum Compliance in Textbooks of the Sixth Primary, Based on Health System Assumptions, *Journal of School of Public Health and Institute of Health Research*, 2017; 5(1): 96-83.
14. Eskandari H, Rafieifar S, Akbari M, Jamshidi H. *Comprehensive Curriculum of Health Education in Schools From preschool until Pre-university*. Tehran: Publications of the Ministry of Health and Medical Education. 2005.
15. Marashi S, Hashemi S, Moghimi G. Reading and Writing and Divivne Gifts: Do the Textbooks Contain Features of Phisosophy for Children Program? *Tafakkor va Kudak (Thinking and Children)*. 2012;3(5):69-89. (Full Text in Persian)
16. Khonakdar T., M., Salahshouri, A., Yousefzadeh, M. Investigating the Attention of Two Components of Critical Thinking and Intentional Attention in the Empirical Science Curriculum of the Fifth Elementary School, *Epistemological Studies Quarterly in the University of Islamic Sciences*, 2017;71(21):283-99. (Full Text in Persian)
17. Momeni MH, Karami M, Seyed Sharifi Kakhki MS. The effect of exploratory method on critical thinking and attitude towards science textbook of elementary school. *Research in Curriculum Planning*, 2014; 11(40): 93-103. (Full Text in Persian)
18. karimian h, Nateghi F, Seifi M. The level of considering Critical thinking skills in the book of social studies of primary schools according to teachers' point of view. *Studies of Early Childhood and Elementary Education*. 2016;2(6):33-57. (Full Text in Persian)

-
19. Rajabi Baghdar A, Mahram B, Kareshki H, Karami M. The Status of Creativity Education in Intended Curriculum at Iranian Primary Schools: Current Situation and Prospective. Journal of Educational Psychology Studies. 2015;12(22):71-94. (Full Text in Persian)
 20. Birjandi P, BagherBagheri M, Maftoon P. The Place of Critical Thinking in Iranian Educational System. The University of Tehran Scientific Journal Database. 2018;7(2):299-324. (Full Text in Persian)